

**Всеукраїнська науково-практична конференція
14-15 травня 2015 року**

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 159.923.2: 37.012 (082)
ББК 88.37я73
С 11

Редакційна колегія:

С.Д. Максименко – доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України (*голова редакційної колегії*); *М.І. Степаненко* – доктор філологічних наук, професор; *В.О. Моляко* – доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, *Л.М. Кравченко* – доктор педагогічних наук, професор; *С.П. Яланська* – доктор психологічних наук, професор; *Л.В. Засєкіна* – доктор психологічних наук, професор; *І.М. Біла* – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник; *Р.В. Каламаж* – доктор психологічних наук, професор; *М.В. Гриньова* – доктор педагогічних наук, професор; *Б.В. Год* – доктор педагогічних наук, професор; *М.Т. Дригус* – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; *В.В. Зелюк* – кандидат педагогічних наук, доцент; *Н.М. Атаманчук* – кандидат психологічних наук, доцент; *Т.М. Дзюба* – кандидат психологічних наук, доцент; *І.М. Коренева* – кандидат педагогічних наук, доцент (*члени редакційної колегії*).

Рецензенти:

Бацилєва Ольга Валеріївна – доктор психологічних наук, доцент, Донецький національний університет (м. Вінниця);
Гнізділова Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка.

Становлення і розвиток особистості в умовах освітнього простору:
С 11 **теорія і практика** : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (14–15 травня 2015 р., м. Полтава). – Полтава : Друкарська майстерня, 2015. – 192 с.

У збірнику наукових матеріалів представлені праці науковців України, в яких висвітлюються теоретико-методологічні та прикладні проблеми психології як інтегрованого напрямку досліджень. Основний акцент зроблено на розкритті психологічних аспектів таких напрямів психологічного знання як: психологічні особливості формування мотиваційної сфери особистості в навчальному процесі; психолого-педагогічні аспекти навчальних перевантажень в освітніх закладах; проблеми здоров'я особистості в умовах навчальних перевантажень; психолого-педагогічна допомога з адаптації до умов і змісту навчання в освітніх закладах; психологічні основи розвитку творчості особистості.

Збірник адресований викладачам психології вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам у галузі практичної психології, науковцям психологам, іншим фахівцям, які займаються проблемами психологічної науки.

Матеріали подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, автентичність цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 159.923.2: 37.012 (082)
ББК 88.37я73

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(протокол № 12 від 29 квітня 2015 року)*

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015
© Кафедра загальної, вікової та практичної психології ПНПУ
імені В. Г. Короленка, 2015

УДК 159.9

НОВИЙ

Проблема
Більше того, во
різного масшта
ставших уже ка
що у сумі, здава
успішно розроб
особливо, якщо
проявах відчутт
(насамперед й
звернутися до
сприймання, –
досліджень сил
пізнані, залиша
психологічна су
психологічні, н
закономірності
регуляторів і
взаємвпливів
можна продемон
тезово: досі не
домінуючої ро
дозволу собі в
думку про те, і
пізнаністю фу
сприймання, щ
може бути і сд
«град свідомос
багатьох відом
1981; Річардсон.
Намагаючи
питань, що ст
функціонування
гіпотез, а в ряді

системним утворенням і репрезентується у різних системах: «Я – Я», «Я – інші», «Я – діяльність». Концепція саморозвитку, ідея саморуху особистості Г. С. Костюка та значущість її ролі у психічному розвитку особистості є визначальною при проектуванні експериментального вивчення особливостей розвитку оцінкової сфери сучасного школяра [3].

Тому поряд із визначальними теоретико-методологічними принципами сучасної української психологічної науки – принципом діяльнісної опосередкованості психічного розвитку індивіда, принципом єдності свідомості та діяльності, принципом системності – центральне місце займає принцип самоактивності, в розробку якого зробили вагомий внесок українські вчені Г. С. Костюк і П. Р. Чамата [1].

Засадовою для дослідження розвитку оцінкової сфери особистості школяра є теорія самосвідомості П. Р. Чамати. Стрижнем цієї теорії є проблема генези самосвідомості дитини, що ґрунтується на концептуальному підході вченого. Саме через оцінкову сферу П. Р. Чамата розкриває одну з найголовніших сторін змісту самосвідомості – усвідомлення особистістю власного становлення та розвитку [7].

Методологічно значущою для дослідження оцінкової сфери школяра є концептуальна засада С. Д. Максименка: «Для того, щоб зрозуміти, що таке особистість, треба пояснити і показати (відтворити в моделях) процес її становлення, визначити, яким чином і в результаті дій яких саме закономірностей та механізмів виникає і розвивається особистість як цілісність. Цей шлях пошуку приводить, зрештою, до можливості відповісти на запитання: «Що розвивається?», «Що є об'єктом розвитку?» [5, с. 21]. Генетико-моделюючий метод, розроблений С. Д. Максименком, ґрунтується на принципах єдності генетичної та експериментальної ліній розвитку та має на меті «вивчення цілісної особистості, що само розвивається» [5, с. 22]. Це особливо важливо для вивчення особливостей оцінкових ставлень дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в цьому віці відбувається процес становлення особистості в цілому та оцінкової сфери зокрема.

Таким чином, теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали: ідея Г. С. Костюка про саморозвиток, саморух особистості, а також генетико-моделюючий метод, метою якого є «вивчення цілісної особистості, що саморозвивається» (С. Д. Максименко); положення П. Р. Чамати про усвідомлення дитиною власного становлення і розвитку; принцип адекватного оцінювання, який зумовлює потребу в розвитку здатності самостійно оцінювати результати виконуваної діяльності, що є запорукою становлення творчої особистості (В. О. Моляко); ідея наявності сфер самосвідомості (П. Р. Чамата, І. І. Чеснокова), а також виокремлення навчальної самосвідомості, а в ній – оцінкових ставлень, учінневої самооцінки (Б. Г. Ананьєв, П. Р. Чамата).

Висновки. Вітчизняна психологія має вагомі наукові надбання стосовно концептуального розв'язку становлення та розвитку особистості школяра в освітньому просторі, а також вирішення проблеми суб'єктного становлення особистості, в якій оцінкові й самооцінкові структури займають чільне місце. Перспективи подальшого дослідження будуть пов'язані з розкриттям тенденцій становлення оцінкової сфери особистості, зокрема оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності сучасного школяра.

Література:

1. Боришевський М. Й. Провідні теоретико-методологічні принципи та їх розвиток в українській психологічній науці // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2002. – Т. 4. – Ч. 5. – С. 31-36.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики; за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силович Костюк; за ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
4. Кремень В. Г. Особистість в освітній системі / В. Г. Кремень // Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: матеріали методологічного семінару АПН України, 16 грудня 2004 року; за ред. С. Д. Максименка. – К., 2005. – С. 3 – 17.
5. Максименко С. Д. Теоретико-методологічні засади генези особистості / С. Д. Максименко // Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: матер. методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р.; за ред. С. Д. Максименка. – К., 2005. – С. 18 – 34.
6. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики; за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 34–46.
7. Чамата П. Р. Про природу та суть самосвідомості особистості / П. Р. Чамата // Наукові записки. Праці республіканської психологічної конференції; за ред. Г. С. Костюка, О. М. Раєвського, П. Р. Чамати. – Т. VI. – К.: Рад. школа, 1956. – С. 5 – 15.

УДК: 159.947.5 (043)

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ НАПРЯМКІВ НАВЧАННЯ

Назарук О. М.

Національний авіаційний університет (м. Київ)

У процесі життя людини відбувається формування умінь взаємодіяти з іншими людьми, здатності до самоаналізу власних вчинків та емоційних переживань, здатності до саморозвитку. І в

цьому допомагає система освіти, яка виконує функцію підготовки особистості і надає їй можливість вибудувати свою життєву позицію та обрати своє майбутнє, в тому числі й професійне. Яскраво це відбувається саме в юнацькому віці, який можна назвати віком очікувань, віком реальної перевірки своїх можливостей та практичної реалізації задуманого.

Юнацький вік відрізняється загальною стабільністю особистості. Юнакам уже притаманно приймати власне «Я», збільшується самоповага, що впливає на становлення світогляду. На цьому етапі розвитку людини відбувається становлення моральної стійкості особистості, збільшується контроль за своєю поведінкою та проявом емоцій. Інтелектуальний розвиток супроводжується накопиченням та систематизацією знань про світ, а рефлексія стає тим ґрунтом, на якому будується розуміння себе, своїх можливостей, прагнень, первинних уявлень про свою майбутню професійну діяльність. У юнаків провідною є навчально-професійна діяльність, завдяки якій формуються пізнавальні інтереси та елементи дослідницьких вмінь (В. В. Давидов, 1990), а також професійне та життєве самовизначення. Самовизначення, у свою чергу, впливає на усвідомлення свого місця у соціумі, на вибір своєї професії.

Кожна особистість має набути необхідні знання і навички, які в систематизованому вигляді вона отримує в процесі навчання, закріплює та реалізує набуті знання та навички у своїй практичній діяльності, і лише в цьому випадку можливий саморозвиток особистості, її «саморух» (В. М. Доній, 1997), який спричинюється також і її мотиваційною сферою.

У мотиваційній сфері є зовнішні та внутрішні мотиви, останні ще називають процесуальними, які безпосередньо пов'язані зі змістовними складовими діяльності. Так, процесуально мотивована поведінка здійснюється заради себе самої, тобто сам процес і зміст діяльності викликає інтерес, а не щось інше, що знаходиться поза діяльністю (С. С. Занюк, 2002). Тобто юнакам важливо при виборі своєї майбутньої спеціальності мати передчуття внутрішнього задоволення щодо отримання знань у вищому навчальному закладі, які є базою професіоналізму. Власне тому, *метою нашого дослідження* стало вивчення мотиваційної сфери студентів першого курсу гуманітарного та технічного напрямків навчання.

У дослідженні брали участь близько 100 студентів гуманітарного та технічного напрямків (по 50 осіб). Нами було проведено: психодіагностичний етап збору емпіричних даних особливостей мотиваційної сфери студентів методиками – «Діагностика мотивів структури особистості» (В. Е. Мільман), «Мотиви вибору професії» (М. І. Алексєєва), «Що спонукає вас до навчання» (В. А. Семиченко); етап обробки даних методами математичної статистики та їх інтерпретації, й отримано наступні результати особливостей мотиваційної сфери студентів різних напрямків навчання.

Так, за методикою діагностики мотивів особистості у студентів обох напрямків домінує загальножиттєва мотивація над продуктивними мотивами. Серед гуманітаріїв високі показники були отримані за шкалами «комфорт» ($M=4,94$) та «спілкування» ($M=4,4$), які є значущими потребами для професії психолога. Для психологів комфортні умови роботи з клієнтом (дорослою людиною або дитиною) є потребою і необхідністю. Професія психолога пов'язана з комфортними умовами для клієнта та спеціаліста, щоб відбувалася якісна консультація. Головне, створення таких умов цілком залежить від самого психолога, він сам повинен забезпечити себе методично-технічним матеріалом. Прагнення до спілкування можна назвати умовою професійної діяльності, оскільки дана професія відноситься до типу професій «людина-людина», яка включає у себе виражену орієнтацію на людей. Також значні показники були за шкалами «творча активність та діяльність» ($M=3,9$), що свідчить про прагнення студентів-першокурсників гуманітарного напрямку через отримання знання реалізувати та проявити себе.

У студентів-першокурсників технічного напрямку в загальножиттєвому профілі домінують шкали – «життєзабезпечення» ($M=3,66$), «соціальний статус» ($M=3,52$), «спілкування» ($M=3,44$), а потреба у комфорті не є значною ($M=2,7$). Можливо це пов'язано з тим, що хлопці, яких більшість серед студентів технічного напрямку готові до зустрічі зі складностями як у житті, так у діяльності. Крім того, майбутні спеціалісти технічного напрямку усвідомлюють, що їхня діяльність буде відбуватись у вже створених необхідних умовах. Для студентів цього напрямку саме вступ на престижний факультет (аеронавігація) та майбутній диплом спеціаліста у технічній галузі є більш привабливими. Простежується прагнення матеріального благополуччя у майбутньому, яке може надати професія. Соціальний престиж самої професії дещо вищий, ніж зорієнтованість на саму діяльність. Це може пояснюватись також складністю тих предметів, які зараз вивчають студенти і ще не можуть визначити наскільки вони успішні у навчальній діяльності за своїми суб'єктивними показниками. Можливо у подальшому захопить саме процес навчання та зміст предметів, які у поєднанні із сформованою цінністю своєї професії може дати гарних фахівців суспільству.

Наступна методика – мотиви вибору професії, яка виявляє зовнішню мотивацію (заробіток, престиж) та внутрішню мотивацію (задоволення від роботи та суспільна значущість) дозволила встановити наступне: студенти обох напрямків мають високі рівні внутрішньої індивідуальної та соціально-значущої мотивації. У студентів технічного напрямку домінує внутрішня соціально-значуща мотивація, у гуманітаріїв – внутрішня індивідуальна мотивація. Це свідчить, що студенти-гуманітарного напрямку прагнуть проаналізувати себе, розкрити власні можливості, самореалізуватись

($M=19$). Внутрішні соціально-значущі мотиви ($M=18,24$) гуманітаріїв вищі, ніж у студентів технічного напрямку навчання, й показують наскільки людина внутрішньо готова нести відповідальність за свої професійні дії та вчинки, наскільки вона здатна приносити користь іншим людям своєю професійною діяльністю тощо. Серед студентів технічного напрямку домінує внутрішній соціально-значущі мотиви ($M=17,84$), що спрямовані на соціальний аспект діяльності, приваблює її зміст, а не зовнішній антураж. Внутрішній індивідуально-значущий мотив ($M=17,28$) показує прагнення студентів знайти себе через розвиток своїх здібностей, через розвиток творчого потенціалу, через свою майбутню професію. Отже, як у студентів-психологів, так і у студентів-технічного напрямку відносно своєї майбутньої професії домінує внутрішня мотивація, що свідчить про високий рівень самоусвідомлення, вміння ставити перед собою певні цілі та знаходити внутрішні ресурси для їх досягнень.

Наступна методика дозволяє встановити мотиви-потреби засвоєння знань. У студентів гуманітарного та технічного напрямків більш значущими є такі мотиви, як самовиховання, практичний і професійно-технічний мотив, пізнавальний мотив, комунікативний мотив. Так, для студентів-психологів гуманітарного напрямку першого курсу найбільшу значущість становить прагнення до самоосвіти, набуття необхідних знань для саморозвитку як освіченої людини (шкала «самовиховання» – $M=7,66$) та бажання отримувати глибокі знання, які дозволяють мати якісну освіту та улюблену майбутню роботу (шкала «практичний та професійно значущий мотив» – $M=7,38$). Наступними за значимістю у наших досліджуваних є пізнавальний ($M=6,24$) та комунікативний мотиви ($M=6,18$). Це може свідчити, що студентам-психологам подобається вивчати певні навчальні дисципліни і подобається перебувати у студентському колі, колективі. Серед студентів-психологів мотив «соціального престижу» ($M=5,44$) має найнижче значення. Можливо це пов'язано з тим, що студенти вбачають у професії психолога, з одного боку, незвичайність (різноманіття психологічних напрямків, практичних прийомів впливу на особистість тощо), а з іншого боку, вони тільки-но починають обирати свій напрям (психологічний теоретичний або психологічний практичний). Крім того, ставлення дорослого населення до професії психолога та уявлення про цю професію дещо викривлене.

У студентів першокурсників технічного напрямку найбільшого значення має мотив самовиховання ($M=7,98$). Важливо, що у студентів, які тільки-но почали навчатись вже проявилось прагнення до самоосвіти, до саморозвитку, до якісного оволодіння знаннями. Однаково високі показники за шкалами «практичний та професійно значущий мотив» ($M=7,02$) і «пізнавальний мотив» ($M=6,92$) і дещо нижчі – за шкалою «комунікативний мотив» ($M=6,7$). Це може свідчити, що студентам технічного напрямку подобається

вивчати певні навчальні дисципліни і вони прагнуть отримувати глибокі та якісні знання, які дозволяють мати добру освіту та у майбутньому стати гарним фахівцем своєї справи. Крім того, досліджувані вбачають потребу у спілкуванні в студентському колі, яке дозволяє певною мірою перевірити свої особистісні якості та знайти дружню підтримку. І спілкування може розглядатись як можливість духовного та інтелектуального розвитку.

Отже, порівняльний аналіз дозволив встановити загальні закономірності, що притаманні студентам першого курсу у прагненні навчатись саме за обраною спеціальністю. Відмінність мотиваційної сфери у студентів технічного та гуманітарного напрямків навчання полягає у домінуванні внутрішньої мотивації останніх. У гуманітаріїв розвинене внутрішнє прагнення до самопізнання, пошук власних можливостей і спрямованість на допомогу людям. Це важливо, оскільки ключовою вимогою, навіть у міжнародних школах, є пізнання себе протягом тривалого часу, і тільки після цього психолог може приносити користь своєю діяльністю. Студенти технічного напрямку спрямовані на пошук соціальної значущості професії та на матеріальне благополуччя завдяки обраній спеціальності. Спільним виявились мотиви до навчання, які свідчать про правильний вибір студентами (самостійно або за допомогою близького оточення) своїх майбутніх професій. Головне, щоб внутрішня вмотивованість отримання знань підтримувалась усією навчально-виховною системою вищого навчального закладу.

УДК 159.293.2

РОЛЬ СІМЕЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Пенькова О. І.

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Постановка проблеми. Проблема духовності стає актуальною в наш час, коли виховання особистості здійснюється за умов зростаючої освіченості, соціальної активності та інформованості. Так, М. Й. Боришевський наголошував: «Значення духовності особливо зростає нині, коли перед людиною постає багатий вибір життєвих самовизначень у найрізноманітніших сферах діяльності, а також ціннісних орієнтирів, які визначають життєвий шлях особистості. Однак розвиток глобалізаційних процесів зумовлює не тільки розширення можливостей вибору та спектру спрямованості цілей життєвих самовизначень, а й пропонує спокуси, некритичне ставлення до яких може зруйнувати в людині її гуманістичну сутність» [3, с. 390].